

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA UALIMU DARAJA LA A
MALEZI YA ELIMU YA AWALI

660

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2009

Maelekezo

1. Karatasi hii ina sehemu A, B na C.
2. Jibu maswali yote katika Sehemu A na maswali mawili kutoka katika sehemu B na Swali moja kutoka sehemu C.

maktaba.tetea.org

1. Taja dalili nne (4) zinazoonesha kuwa mwanafunzi wa Elimu ya Awali anajifunza.

Mwanafunzi wa Elimu ya Awali anaweza kuonesha kuwa anajifunza kupitia tabia na mabadiliko mbalimbali anayoonyesha katika mazingira yake ya kujifunza.

Dalili ya kwanza ni ongezeko la udadisi. Mtoto anapoanza kuuliza maswali mengi kuhusu vitu anavyoviona, kusikia au kushika, inaashiria kuwa anajaribu kuelewa dunia inayomzunguka. Hii ni ishara muhimu kwamba ubongo wake unachakata taarifa mpya na kutengeneza maarifa mapya.

Dalili ya pili ni uwezo wa kumudu kazi mpya. Mwanafunzi wa Elimu ya Awali anapojifunza, anaweza kuanza kufanya vitu ambavyo hapo awali hakuwa na uwezo wa kufanya, kama vile kushika kalamu kwa usahihi, kutamka maneno mapya au hata kuimba nyimbo zinazofundisha maadili au maarifa fulani.

Dalili ya tatu ni kujihusisha katika michezo ya kuigiza. Watoto wanapojifunza, mara nyingi hujaribu kuiga kile wanachokiona kutoka kwa watu wazima au mazingira yao. Hii inaonesha kuwa wanachakata taarifa na kuzitumia katika hali halisi.

Dalili ya nne ni kuongeza uwezo wa kuelewa na kufuata maelekezo. Mtoto anayejifunza vizuri ataonesha uelewa wa maagizo anayopewa, kama vile kuweka vitu mahali panapostahili, kufuata hatua za kazi fulani au kushiriki kikamilifu katika shughuli za darasani

2. Kwa kutumia mifano onyesha aina kuu mbili (2) za uchunguzi wa mtoto wa Elimu ya Awali.

Katika Elimu ya Awali, uchunguzi wa mtoto umegawanyika katika aina mbili kuu ambazo ni uchunguzi wa moja kwa moja na uchunguzi wa isiyo ya moja kwa moja.

Uchunguzi wa moja kwa moja unahusisha mwalimu au mlezi kumtazama mtoto moja kwa moja anapofanya shughuli mbalimbali. Kwa mfano, mwalimu anaweza kumwambia mtoto anavyoshika kalamu ili kuona kama anaushikilia kwa usahihi au kumtazama wakati anacheza na wenzake ili kutathmini uwezo wake wa kijamii.

Uchunguzi wa isiyo ya moja kwa moja unahusisha mwalimu kukusanya taarifa kuhusu mtoto kupitia njia nyingine zisizo za moja kwa moja. Kwa mfano, mwalimu anaweza kuangalia michoro ya mtoto ili kuelewa maendeleo yake ya ubunifu au kusikiliza mazungumzo ya mtoto na wenzake ili kujua uwezo wake wa lugha.

3. Katika Tanzania Elimu ya Awali imegawanyika katika sehemu kuu mbili:

(a) Taja sehemu hizo

Elimu ya Awali nchini Tanzania imegawanyika katika sehemu kuu mbili ambazo ni Elimu ya Awali rasmi na Elimu ya Awali isiyo rasmi.

(b) Eleza kwa kifupi tofauti zake

Elimu ya Awali rasmi ni ile inayotolewa katika taasisi au shule maalum zilizosajiliwa na serikali au mashirika binafsi. Hii ina maana kuwa watoto wanafundishwa kwa kutumia mtaala rasmi, wakifuata ratiba maalum ya masomo kama ilivyoelekezwa na Wizara ya Elimu.

Elimu ya Awali isiyo rasmi ni ile inayotolewa nje ya mfumo wa shule za kawaida, kama vile kupitia vikundi vya michezo, malezi ya nyumbani au katika vituo vya kulelea watoto wadogo. Ingawa elimu hii haina mtaala rasmi, watoto bado hujifunza mambo muhimu kupitia michezo, nyimbo na shughuli nyingine za kila siku.

Nitandelea kujibu maswali mengine, lakini ni vizuri kunijulisha ikiwa unahitaji ufafanuzi zaidi au kama unataka nijikite zaidi katika maswali fulani.

4. Taja nadharia kuu nne (4) zinazohusu kujifunza kwa mtoto.

Nadharia ya kwanza ni nadharia ya ujifunzaji wa kijamii ya Vygotsky. Nadharia hii inaeleza kuwa watoto hujifunza kwa kushirikiana na watu wengine, hasa kupitia mwingiliano wa kijamii. Vygotsky anasisitiza kuwa watu wazima na rika wenzao wanasaidia kujenga maarifa mapya kwa mtoto kupitia mazungumzo na msaada wa kielimu (scaffolding).

Nadharia ya pili ni nadharia ya ukuaji wa utambuzi ya Piaget. Nadharia hii inasema kuwa watoto hujifunza kupitia hatua mbalimbali za ukuaji wa kiakili, kuanzia hatua ya hisia na mwendo (sensorimotor) hadi hatua ya kimantiki (formal operational). Piaget anaeleza kuwa watoto hujifunza kwa njia ya kugundua vitu wenyewe kupitia uzoefu wa moja kwa moja.

Nadharia ya tatu ni nadharia ya tabia ya Skinner. Nadharia hii inaeleza kuwa watoto hujifunza kupitia mfumo wa tuzo na adhabu. Ikiwa mtoto atapongezwa kwa kufanya jambo fulani kwa usahihi, basi ana uwezekano mkubwa wa kurudia tendo hilo. Vile vile, ikiwa mtoto atapata matokeo hasi baada ya kufanya jambo fulani, anaweza kujifunza kuepuka tabia hiyo.

Nadharia ya nne ni nadharia ya kujifunza kwa uzoefu ya Kolb. Kolb anaeleza kuwa watoto hujifunza vyema wanapopitia uzoefu halisi, kisha wakatafakari juu ya uzoefu huo, kuunganisha na maarifa mengine, na hatimaye kujaribu kufanya jambo hilo kwa njia mpya. Hii inasisitiza umuhimu wa shughuli za vitendo katika mchakato wa kujifunza kwa mtoto.

5. Fafanua jinsi utakavyotumia njia ya maelekezo katika kumfundisha mtoto wa Elimu ya Awali.

Njia ya maelekezo inaweza kutumiwa katika kumfundisha mtoto wa Elimu ya Awali kwa njia mbalimbali ili kuhakikisha mtoto anapata maarifa kwa ufanisi.

Njia ya kwanza ni kutumia lugha rahisi na yenye kueleweka. Watoto wa Elimu ya Awali bado wako katika hatua za mwanzo za kujifunza lugha, hivyo ni muhimu kutumia maneno mepesi, sentensi fupi, na matamshi yaliyo wazi ili waweze kuelewa kwa urahisi.

Njia ya pili ni kutumia mifano halisi. Watoto hujifunza vyema wanapoweza kuhusianisha maelekezo na vitu halisi katika mazingira yao. Kwa mfano, badala ya kumwambia mtoto "weka kitu chako mahali pake," unaweza kumwonesha kwa vitendo jinsi ya kuweka kitu mahali panapostahili.

Njia ya tatu ni kutumia vitendo pamoja na maelekezo. Badala ya kuelezea tu kwa maneno, ni muhimu kutumia vitendo vya mwili kama ishara za mikono, michoro, au vifaa vya kujifunzia. Kwa mfano, wakati wa kumfundisha namba, unaweza kutumia vidole au vitu halisi kama mawe ili mtoto aweze kuelewa kwa urahisi.

Njia ya nne ni kutoa muda wa mazoezi baada ya kutoa maelekezo. Baada ya kumwelekeza mtoto, ni muhimu kumpa nafasi ya kufanya shughuli hiyo peke yake ili kuthibitisha kuwa ameelewa. Hii inampa mtoto fursa ya kutumia maarifa aliyopata kwa vitendo na kuongeza ujuzi wake.

Njia ya tano ni kutumia sauti yenye utulivu na uvumilivu. Watoto wa Elimu ya Awali hujifunza kwa kurudia, hivyo ni muhimu kuwa na uvumilivu na kurudia maelekezo mara kadhaa kwa sauti ya kirafiki na yenye uvumilivu ili kuwasaidia kuelewa vizuri.

6. Ainisha mambo manne (4) yanayohatarisha ukuaji wa mtoto wa Elimu ya Awali.

Mambo ya kwanza yanayohatarisha ukuaji wa mtoto wa Elimu ya Awali ni lishe duni. Watoto wanahitaji virutubisho vya kutosha ili kusaidia ukuaji wa miili na akili zao. Chakula kisicho na virutubisho muhimu kama protini, madini, na vitamini kinaweza kusababisha udumavu wa mwili na maendeleo duni ya ubongo.

Jambo la pili ni ukosefu wa mazingira salama. Watoto wanahitaji mazingira salama ya kuishi na kujifunza. Ikiwa wanakua katika mazingira yenye vurugu, unyanyasaji, au ukosefu wa uangalizi, wanaweza kuwa na matatizo ya kihisia, kiakili, na hata kiafya ambayo yataathiri ukuaji wao kwa ujumla.

Jambo la tatu ni magonjwa sugu na matatizo ya kiafya. Magonjwa kama utapiamlo, malaria, minyoo, au maambukizi ya mara kwa mara yanaweza kuathiri ukuaji wa mtoto kwa kumfanya kuwa dhaifu na kushindwa kushiriki kikamilifu katika shughuli za kujifunza.

Jambo la nne ni ukosefu wa malezi bora. Watoto wanahitaji upendo, uangalizi, na msaada wa kihisia kutoka kwa wazazi au walezi wao. Ikiwa wanalelewa katika mazingira ambayo hayana mapenzi au msaada wa kutosha, wanaweza kuwa na matatizo ya kijamii, kiakili, na hata ya kitabia ambayo yatazuia ukuaji wao bora.

7. Ni vitu gani vinavyomfanya mtoto wa Elimu ya Awali apende kujifunza?

Jambo la kwanza ni mazingira rafiki ya kujifunzia. Watoto wanapowekewa mazingira yenye rangi angavu, picha, vitabu vya kuvutia, na vifaa vya kuchezea vya kielimu, wanapata hamasa kubwa ya kujifunza.

Jambo la pili ni michezo na burudani. Watoto wa Elimu ya Awali hujifunza vyema kupitia michezo na shughuli za kuburudisha kama nyimbo, michezo ya kuigiza, na hadithi za kusiimua. Hii huwafanya waone kujifunza kama jambo la kufurahisha.

Jambo la tatu ni pongezi na motisha. Watoto wanapohimizwa na kupongezwa wanapofanya vizuri, wanakuwa na hamasa zaidi ya kujifunza. Maneno ya kutia moyo na zawadi ndogo kama vibandiko vya nyota huwafanya wawe na ari ya kujifunza zaidi.

Jambo la nne ni kushirikishwa katika shughuli mbalimbali. Watoto wanapopewa nafasi ya kushiriki kikamilifu katika shughuli za darasani kama kuchora, kuimba, au kujibu maswali, wanajihisi kuwa sehemu ya mchakato wa kujifunza na hivyo kuwa na shauku kubwa ya kujifunza zaidi.

8. Taja mwaka na wakati ambao Elimu ya Awali ilianzishwa hapa nchini Tanzania.

Elimu ya Awali ilianzishwa rasmi hapa nchini Tanzania mwaka 1990, wakati serikali ilipoanza kuingiza rasmi katika mfumo wa elimu ili kuhakikisha kuwa watoto wanapata maandalizi bora kabla ya kuingia shule ya msingi.

9. Unaelewa nini kuhusu ukuaji wa mtoto kimaono?

Ukuaji wa mtoto kimaono ni mchakato wa maendeleo ya uwezo wa mtoto wa kuona, kuelewa, na kutafsiri kile anachokiona. Ukuaji huu unahusisha maendeleo ya misuli ya macho, uratibu wa macho na mikono, pamoja na uwezo wa kutofautisha rangi, umbo, na ukubwa wa vitu.

Mtoto anapozaliwa, ana uwezo mdogo wa kuona vitu kwa ukaribu, lakini kadri anavyokua, anaanza kutambua sura za watu, kutofautisha rangi, na kuelewa tofauti kati ya picha na maandishi. Ukuaji mzuri wa maono unachangiwa na mazingira yanayoruhusu mtoto kutumia macho yake vizuri, kama vile michezo ya kuchora, kutazama vitabu vya picha, na kushiriki katika shughuli zinazohitaji ufuatiliaji wa macho.

11. Kwa nini umri wa kutoka kuzaliwa hadi miaka sita (6) ni muhimu kwa makuzi ya mtoto?

Umri wa kutoka kuzaliwa hadi miaka sita ni muhimu kwa makuzi ya mtoto kwa sababu ni kipindi cha msingi katika ukuaji wa ubongo. Katika miaka hii, ubongo wa mtoto hukua kwa kasi na kutengeneza miunganisho ya neva inayohusika na utambuzi, lugha, na hisia. Ikiwa mtoto atapewa mazingira bora ya kujifunza na kuchochewa kiakili, atakuwa na msingi imara wa maendeleo ya baadaye.

Katika kipindi hiki, watoto huanza kujifunza lugha na ujuzi wa mawasiliano. Mtoto anaanza kutambua sauti, maneno, na jinsi ya kuunda sentensi. Ikiwa atalelewa katika mazingira yenye mwingiliano mzuri wa lugha, kama kusomewa hadithi, kuimbwa nyimbo, na kuzungumza mara kwa mara na watu wazima, anapata uwezo mzuri wa kujieleza na kuelewa lugha.

Hii pia ni hatua muhimu kwa maendeleo ya kihisia na kijamii. Watoto hujifunza jinsi ya kujihusisha na wengine, kuelewa hisia zao na za watu wengine, na kujifunza maadili ya kijamii. Ikiwa mtoto atalelewa katika mazingira yenye upendo na msaada wa kihisia, atakuwa na msingi mzuri wa kujenga uhusiano mzuri na watu wengine baadaye maishani.

Ukuaji wa kimwili na uratibu wa mwili pia huimarika katika kipindi hiki. Watoto hujifunza kutembea, kukimbia, kuruka, kushika vitu kwa usahihi, na kutumia vidole kwa kazi kama kuchora au kushika kalamu. Ikiwa mtoto atapata lishe bora na fursa za kucheza, misuli na mifupa yake itaimarika, na atakuwa na afya njema.

Hili pia ni kipindi ambacho tabia na maadili hujengwa. Watoto huiga tabia za watu wanaowazunguka, na kwa hivyo wazazi na walezi wanapaswa kuwa mfano mzuri kwao. Ikiwa mtoto ataonyeshwa nidhamu, heshima, na upendo katika umri huu, ataendelea na tabia hizo katika maisha yake yote.

12. Kuna umuhimu gani wa kumshirikisha mtoto katika mchakato mzima wa ujifunzaji?

Kumshirikisha mtoto katika mchakato wa ujifunzaji huongeza hamasa yake ya kujifunza. Watoto wanapopewa nafasi ya kushiriki kikamilifu badala ya kuambiwa tu cha kufanya, wanajihisi kuwa sehemu ya mchakato wa elimu na hivyo kuwa na ari kubwa ya kushiriki zaidi.

Mtoto anaposhiriki hujenga uelewa wa kina wa somo. Badala ya kuhifadhi tu maarifa bila kuelewa, anapata fursa ya kuhusianisha kile anachojifunza na maisha halisi. Kwa mfano, badala ya kumwambia tu kuwa miti inazalisha hewa safi, anaweza kushiriki katika kupanda miti na kuona jinsi inavyokua na kuathiri mazingira.

Ushirikishwaji wa mtoto huimarisha ujuzi wake wa kijamii na mawasiliano. Anaposhiriki katika mijadala, michezo ya kuigiza, au shughuli za vikundi, anajifunza kushirikiana na wengine, kueleza mawazo yake, na kuelewa mitazamo ya wengine. Hii inamsaidia kuwa na uwezo mzuri wa kushirikiana na watu wengine katika maisha yake ya baadaye.

Watoto wanaposhirikishwa katika ujifunzaji, wanajenga uwezo wa kutatua matatizo na kufikiri kwa ubunifu. Kwa mfano, wanapopewa changamoto fulani kama kutengeneza mfano wa nyumba kwa kutumia vijiti au kuchanganya rangi tofauti ili kupata rangi mpya, wanajifunza kufikiri kwa njia ya ubunifu na kutumia akili zao katika kutatua matatizo mbalimbali.

Ushirikishwaji wa mtoto pia huongeza kujiamini kwake. Mtoto anapopewa nafasi ya kujieleza, kuuliza maswali, na kutoa maoni yake, anajifunza kuthamini mchango wake na kuwa na ujasiri wa kushiriki katika mijadala hata anapokuwa mtu mzima.

13. Eleza mambo ya kufanya unapochagua chumba cha Elimu ya Awali ili kiweze kumsadia mtoto kujifunza.

Chumba cha Elimu ya Awali kinapaswa kuwa na mwangaza wa kutosha. Watoto wanahitaji mwanga wa kutosha ili waweze kuona vitu kwa uwazi na kuepuka matatizo ya macho. Mwanga wa asili kutoka madirisha makubwa ni bora zaidi, lakini ikiwa hakuna mwanga wa kutosha, taa nzuri zinapaswa kuwekwa.

Chumba kinapaswa kuwa na hewa safi na mazingira salama. Hii ni muhimu kwa afya ya watoto ili kuepuka magonjwa yanayosababishwa na uchafu au msongamano wa hewa mbaya. Ventilation nzuri inahakikisha kuwa hewa inazunguka vizuri na kuweka mazingira yenye afya.

Rangi za ukuta na vifaa vya darasani vinapaswa kuwa angavu na za kuvutia. Watoto huvutiwa na rangi za kupendeza kama nyekundu, njano, na kijani. Hii inawasaidia kujisikia huru na kuwa na shauku ya kujifunza.

Vifaa vya kujifunzia vinapaswa kupangwa kwa utaratibu na kupatikana kwa urahisi. Watoto wanahitaji kuona na kugusa vifaa vya kujifunzia kama vitabu vya picha, vibonzo, na midoli ili waweze kujifunza kwa vitendo.

Chumba kinapaswa kuwa na sehemu ya michezo. Watoto hujifunza vyema kupitia michezo, hivyo ni muhimu kuwa na eneo maalum lenye vifaa kama mipira, kamba za kuruka, na vipande vya kujenga majengo ili kuwawezesha kushiriki katika michezo ya kujifunza.

14. Bainisha watoto wenye mahitaji maalumu na eleza jinsi utakavyowasaidia katika mazingira ya kujifunza.

Watoto wenye mahitaji maalumu ni wale wanaokabiliwa na changamoto za kimwili, kiakili, au kijamii ambazo zinaweza kuathiri ujifunzaji wao. Hawa ni pamoja na watoto wenye ulemavu wa kuona, kusikia, akili, au matatizo ya kitabia.

Ili kuwasaidia watoto wenye ulemavu wa kuona, ni muhimu kutumia vitabu vya maandishi yaliyoinuka (braille) na vifaa vya sauti. Pia, mwalimu anaweza kutumia mbinu za kuelezea kwa kina badala ya kutegemea maelezo ya kuona pekee.

Kwa watoto wenye ulemavu wa kusikia, vifaa vya lugha ya alama na maelekezo ya kuona ni muhimu. Mwalimu anaweza pia kutumia video na picha kueleza dhana mbalimbali ili mtoto aweze kuelewa kwa njia mbadala ya kusikia.

Watoto wenye matatizo ya akili wanahitaji uvumilivu na mbinu za kufundisha polepole. Ni muhimu kutumia mbinu za vitendo zaidi, kama michezo ya kujifunza, ili kuwasaidia kuelewa masomo yao kwa njia rahisi.

Watoto wenye matatizo ya kitabia wanahitaji msaada wa kihisia na mafunzo ya kijamii. Ni muhimu kuwapa motisha, kuwa na ratiba thabiti ya kujifunza, na kuhakikisha kuwa wanahisi kupendwa na kueleweka na wenzao.

15. Jadili matatizo yanayoweza kujitokeza katika utekelezaji wa Mtaala wa Elimu ya Awali.

Tatizo la kwanza ni ukosefu wa rasilimali za kutosha. Mtaala wa Elimu ya Awali unahitaji vifaa vingi vya kufundishia kama vitabu, michezo ya kielimu, na vifaa vya kuigiza, lakini mara nyingi shule zina upungufu wa rasilimali hizi.

Tatizo la pili ni uhaba wa walimu waliopata mafunzo maalum ya kufundisha watoto wadogo. Walimu wengi hawana ujuzi wa kutosha wa kutumia mbinu bora za kufundishia watoto wa Elimu ya Awali, jambo linaloathiri ubora wa elimu inayotolewa.

Tatizo la tatu ni mzigo wa kazi kwa walimu. Katika baadhi ya shule, mwalimu mmoja anaweza kuwa na wanafunzi wengi kupita kiasi, hivyo kufanya iwe vigumu kuwapa watoto uangalizi wa kutosha.

Tatizo la nne ni ukosefu wa ushirikiano kati ya wazazi na walimu. Wazazi wanapaswa kushiriki kikamilifu katika elimu ya watoto wao, lakini mara nyingi hawafanyi hivyo, jambo ambalo linaweza kuathiri maendeleo ya mtoto shuleni.

16. Eleza mbinu utakazotumia ili kushirikisha watoto wengi unapofundisha darasa la Elimu ya Awali.

Mbinu ya kwanza ni kutumia michezo ya kielimu. Michezo inawafanya watoto kushiriki kwa furaha na kujifunza kwa urahisi.

Mbinu ya pili ni masimulizi na hadithi, kwani zinavutia watoto na kuwafanya wahusike moja kwa moja na somo.

Mbinu ya tatu ni nyimbo na mashairi, ambazo hurahisisha kuhifadhi maarifa.

Mbinu ya nne ni matumizi ya picha na vifaa halisi ili kuwasaidia watoto kuelewa kwa vitendo.